

BAKAY KORNÉL

*A nemzeti királyeszmé
az Árpád-korban*

✠ *I. (Szent) László magyar király, akit már szentté avatása előtt is kialakult kultúrsa a magyarság körében. A Thuróczy-krónika fametszete*

GLSÓ kérdésünk természetesen az: volt-e magyar nemzet (natio, gens, genus, étnosz) egy ezredévvél ezelőtt? 1945 előtt is számosan voltak (például Deér József), akik mintegy előfutárai lettek a mai ún. szegedi iskola tagjainak, akiknek egyik vezetője, Kristó Gyula szerint a magyarság csak a XIII. században vált nemzetté, s addig – amint ezt a marxista Szűcs Jenő vallotta – még származástudatunk sem volt. Ha ez az állítás igaz volna, akkor nemzeti királyeszméről az Álmos-Árpád-dinasztia négyszáz esztendeje helyett legfeljebb mintegy ötvenéves időszakaszban beszélhetnénk.

Mi tesz egy népeiséget nemzetté, egy adott területet országgá (*universitas regni, communitas regni, regnum Hungariae, patria*)?

Az Árpád-kori nemzetfogalmat természetesen nem szabad a mai értelmezés szempontjainak alávetni, amikor a Kárpát-medencében élő 15 milliónyi magyar – személyében legalábbis – szabad ember. Régen a társadalom tagjának, a nemzet részének (*gens nostra, nobilissima gens Hungarorum*) csak a jogilag szabad (*liber*) ember számított, a rabszolga, a cseléd (*servus*) nem. Márpedig a népesség számított összlélekszámának közel az egyharmada szolga volt.

Európa népessége a XI. században 46 millió lehetett, 1200 táján 61 millió, 1300 körül 73 millió. Ezen belül az Árpád-kori magyar királyság lélekszámát két-hárommillióra becsülhetjük. A szolgák között nem csak idegen ajkúak voltak, hiszen rabszolgává, jogtalaná tett magyarok is voltak szép számmal, gondoljunk csak Szent István és Szent László törvényeire.

Alapvető ugyan az azonos nyelv, de ez egymagában nem elég. *Lingua et mores* – nyelv és szokások, tehát közös hagyományos szükségesek ahhoz, hogy kialakuljon az összetartozás tudat, amely egyúttal azt is jelenti, hogy különbözünk másoktól, s akarunk is különbözni, akár azon az áron is, hogy nem szeretjük az idegent.

Az Árpádok országában kezdettől megfigyelhető és forrásokkal kimutatható egyrészt a külföldiek súlyos ellenszenvé Magyarország iránt, általános volt a magyar népet alávaló, becstelen, lusta és rühesnek nevezni, másrészt – nyilván ezért is – a magyarok idegengyűlölete (*xenophobia*). Az idegengyűlöletet persze nem úgy kell értelmezni, hogy a nem magyar egyénekkal szemben érvényesült volna csak azért, mert nem magyarok, hanem úgy, hogy a szabad magyarok nem tűrték az idegenek uralmát, legyen az világi hatalom vagy egyházi hatalom.

Saját királyaikat a szent, ősi dinasztia tagjaiként tisztelték, akiknek megmaradt a magyarságuk attól, hogy igen sok esetben nem magyar ajkú edesanya hozta világra a királyfiakat.

Az első ismert fejedelemnek, Ügeknek a felesége Emese volt, de minden bizonnyal magyar asszonya volt Álmos és Árpád nagyfejedelemnek is, noha Levedinek kazár hercegnő volt a felesége, akárcsak később Zsolt fejedelemnek. Taksonynak besenyő asszonya volt, amint Géza felesége, Sarolt is besenyő származású lehetett. Géza testvérének, Mihálynak (Tar Szörénd) szláv asszony lehetett, legalább is erre mutatnak a fiainak a keresztnévei: Vászoly (talán Vencel és nem Bazileus-Vazul) és László (Szár talán azonos Koppánnal). István felesége a bajor Gizella, Vászolyé egy Tatóny nembéli magyar lány, Szár Lászlóé az orosz Premiszláva, András királyé az orosz Anasztázia, Béla királyé a lengyel Rikéza, Salamon királyé a német Judit, Szent László királyé a német Adelhaid, I. Géza királyé a bajor Zsófia, majd másodjára talán a bizánci görög Szünadéné, Kálmán királyé először a normann Buzilla, másodszer az orosz Eufémia, II. István királyé egy szicíliai hercegnő, II. Béla királyé a szerb Ilona, II. Géza királyé az orosz Eufrozina, III. István királyé az osztrák Ágnes, IV. István királyé a görög Mária, III. Béla királyé először antióchiai Anna, másodjára a francia Capet Margit, Imre királyé az aragóniai Konstancia, II. András királyé először a meráni Gertrud, másodszer a francia Jolantha, harmadjára Beátrix, IV. Béla királyé a bizánci görög Laszkarisz Mária, V. István királyé a kun Erzsébet, IV. László királyé a nápolyi Izabella és III. András királyé először a lengyel Fennena, másodszer pedig az osztrák Ágnes hercegnő.

Az idegen ajkú magyar királynék általában mindenben hű társaik

voltak királyi férjükknek, ám amikor méltatlanná váltak a magyar királyi hatalomhoz, megbűnhődtek vagy meglakoltak.

Így járt például I. András király özvegye, Anasztázia, amikor a Magyarország ellen hadat vezető Ottó bajor hercegnek ajándékozta Attila kardját 1063-ban. Fiával, a megkoronázott Salamonnal és menyével, a német Judittal együtt menekülnie kellett az országból. De büntetlen maradt a merániai Gertrúdot meggyilkoló Bánk és veje Simon is 1213-ban, mert igazságosan járt el. Kun Erzsébet anyakirályné is elvesztette a magyarok rokonszenvét azon nyomban, amikor kiderült, hogy az ő tudtával rabolták el V. István királytól a kis (IV.) László királyfit 1272-ben. Eleddig ilyen Magyarországon még sohasem fordult elő! A gyerme krabló tettes a német Gútkeled nembéli Joáchim volt.

Az igazságtalanul zsarnokoskodó idegenek elleni fellépés, bármily súlyos tett kísérte is, büntetlen maradt. Erre jó példa Péter király megölése, amelyet Vata és emberei hajtottak végre 1046-ban, és Vata mégis büntetlen maradt! A Képes Krónikában ugyanis a 113. szakaszban szerepel 1074-ben Vata főúr – mint Géza herceg követe.

A magyar királyság területén tehát élt egy nagy tömegű szabad magyar közrendű népesség és egy vér szerinti magyar nemesség (*sanguinis nobilitas*), valamint idegen eredetű előkelők: a Gútkeledek, a Rátótok, a Hontok, a Kőszegiek, a Héderek, a Hahótok, a Pokok stb.

Az ősi hagyományokra épülő összetartozás („mi” tudat) fenntartói és éltetői a lélekszámban is túlsúlyban lévő magyarok voltak, akiknek százalékos arányát a X–XIII. században 77 százalékra becsülhetjük. A XI. században még semmiképpen sem lehet számolni nagyobb számú betelepülővel (vendég, *hospes*), akiket megilletett a vendégjog (*libertas hospitum*). A magyar királyok is váltig hangoztatták, hogy a „királyok és fejedelmek dicsősége leginkább a népesség sokaságában (*multitudo populorum*) gyökerezik”. Ennek szellemében indult meg a XII. században a nagyobb arányú betelepedés (németek: szepesi szászok, erdélyi szászok, nyugat-magyarországi svábok), majd a XIII. századtól a románok (oláhok). A székelyeket és a besenyőket nem lehet idegen etnikumként kezelni, sőt az avarok utódai is magyar nyelvűeknek számíthatók.

A magyar nyelv használata általános volt, krónikáink többször utalnak arra, hogy a külföldön lévő magyar királyfik csak tolmács útján tudtak az idegenekkel érintkezni.

Bár az egyszerű embereket is áthatotta a magyar mivoltuk tudata – amit bizonyít a nándorfehérvári fogoly magyar lány esete, aki Géza herceg és Salamon király ostroma idején felgyújtotta a várost, s ezzel győzelemre segítette véreit –, mégis hiba volna azt gondolni, hogy a nemzeti eszme fenntartói és táplálói nem a király és az uralkodó osztály tagjai lettek volna. Éppen ezért van komoly jelentősége a nemzeti királyeszme kérdéskörének.

A király az ősi, szent dinasztia tagja, aki messze magasan a nép fölött áll. Aki nem a dinasztia tagja, nem lehet király. A német Vid ispán holtteste előtt mondja László herceg 1074-ben Mogyoródon: „miért akartad a hercegséget, hiszen nem a hercegek nemzetségéből származtál, miért kívántad a koronát, amikor nem a királyok véréből való voltál?”

Szent István a fiának kívánta juttatni a trónt, Imre herceget azonban 1031-ben megölték és a beteg, megtört király rossz döntést hozott. A talán ellene törő Vászolyt megvakíttatta, Szár László fiait pedig száműzte. (Egyébként ez a tény is azt jelzi, nem Vászoly fiai voltak, mert akkor ők sem kerültk volna el a szemkitolást!) Unokaöccsét, az idegen Pétert fogadta fiává, akit Orseolónak mondunk, holott Mátyás Flórián meggyőzően mutatta ki, hogy Orseolo Ottónak nem volt gyermeke. Péter a német Wilhelm fia lehetett, s nyilván ezért is nevezték Német Péternek.

Péter királyt az elmúlt fél évszázad óta felmagasztalják a történészek, s úgy állítják be, mintha a „pogány és barbár” magyarok lettek volna a maradiak, a haladó és nagyon sikeres Péter királlyal szemben. Ezért is tört ki úgymond a palotaforradalom, s tették meg királlyá Aba Sámuelet, akit viszont már a német kortársak trónbitorlónak (usurpator) neveztek, holott Aba király az első nemzeti királyunk volt, aki megvédte az országot a német császár hadától. Péter király német dühvel uralkodott, bevezette a magyar királyság szuverenitását. Az elárult Aba király Ménfőnél csatát veszített, s amikor menekülni pró-

bált, az idegen foglyok kerítették kézre, s adták át a németeknek. S Henrik császár, elsőízben Álmos nagyfejedelem óta, kivégeztette a magyar királyt! Holott Ába király nem volt pogány, csakhogya a hitvány és aljas III. Leó pápa átok alá helyezte a Krisztus-követő magyar uralkodót, aki templomokat építtetett, és vissza akart térni az ókeresztények tisztaságához, az erkölcstelen és züllött pápákkal és főpapokkal szemben. Megbecsülte a szabadokat, ha közrendűek voltak is.

1046-ban az idegen uralom, az idegen király ellen tört ki lázadás (*sedítio*), és ez nem pogányfelkelés volt! A hazahívott András és Levente herceget a szabad magyarok nagy tömege várta, s a krónikák úgy állítják be, mintha „ördögi sugallattól felajzva” követelték volna a pogány vallás (*religio paganisma*) visszaállítását, holott a pogányság nem vallás! A felkelők meg akarták ölni az idegen papokat, az idegen dézsmaszedőket, az idegen lovagokat. A krónikások azt állítják, hogya a démonoknak szentelték magukat, varkocsot kezdtek viselni, és lóhúst ettek. No de ezek a „vétkek” nem bűnök a kereszténységben. Soha semmilyen törvény vagy szabály nem tiltotta a varkocsos hajviseletet vagy a lóhús fogyasztását. S van itt valami nagyon fontos, amire általában nem szoktak felfigyelni. Ez pedig az, hogya a keleti kereszténység nem ismerete az egyházi tizedet. A tizedfizetés kötelezettsége pedig igen súlyos teher volt. 1185-ből ismerjük a tized országos összegét, 23 200 márka ezüst (4 márka = 1 kg!). S ez az óriási összeg, ha figyelembe vesszük, hogya egy középbirtok teljes évi jövedelme az Árpád-korban 30 márka volt, egy rabszolga ára 3 márka és egy eke alja (*aratum* = 150 hold) szántóföld értéke is ugyanennyi. Ezért követelték a felkelők, hogya „töröljék el az adót, és vesszen Péter emléke a teutonjaival és a latinjaival együtt mindörökre és még azon is túl!” S bár I. András az ősi dinasztiaiból származott, mégis többször kimutatta erkölcsi gyöngeségét, a nemzeti királyeszmé megsértését. Nyilván ezért is kapta az Árpád-házi királyaink közt egyedül csak ő a katolikus jelzöt. Herceg korában részt vett a német császár seregében, Péter király oldalán az Ába Sámuel elleni hadjáratban. 1042-ben majd olyan törvényt hozott, amely fej- és jószágvesztés mellett tiltja az ősi szkíta pogány (*scytico, ethnico et gentilis*) hitet. Ugyanakkor az Ába király kivégeztetéséért bűnrészes

Péter királyt megvakító és megölni vádolt és népét nem merte megbüntetni. András király nevéhez még egy fontos dolog fűződik: „az országot három részre osztotta, kétharmad rész a királyi felség tulajdonában vagyis hatalmában maradt, a harmadik rész pedig a herceg birtokába ment át. Az országnak ez az első megosztása...” A dukátus intézményét különbözőképpen ítélik meg, nézetem szerint azonban azoknak van igaza, akik szerint itt egy szláv (egy idegen) szokás bevezetéséről van szó, amely ellenkezett a nemzeti királyság érdekeivel. Béla király már nem is élt vele, majd az idegen érdekek védelmezője, Salamon király vezette be ismét, és egy rövid ideig Kálmán király tűrte el. Szent László király uralkodása alatt fel sem merülhetett ilyen országmegosztás. Úgy tanítják, hogy 1061-ben „kitört a második pogánylázadás”, holott ez sem kiemelve volt az. A vitéz Béla király visszatért az ősi népgyűlés szokásához, s ezért elrendelte, „hogy minen faluból két-két ékesszóló öreget (*seniores*) hívjanak a királyi tanácsba”, tehát a királyi tanácsról van szó, ne feledjük. Az összegyűltek pedig ismét követelték az idegenek elleni fellépést, ám Béla király ezt nem engedte meg. Nagyon valószínű, hogy ennek is komoly szerepe volt abban, hogy I. Béla király ellen Dömösön merényletet követtek el. A krónikák ugyancsak annyit jegyeztek fel, hogy Dömösön a király birtokán (*in Demes, regali allodio*) mikor a trón összeomlott, súlyosan megsérült, és gyógyíthatatlan betegségbe esett (*corruente solio confractus corpore irremediabiliter cepit egrotare*, de pontatlan a fordítás, mert a leszakadt trón törte össze testét); ám feltehetjük a kérdést: hogyan sérthette meg halálosan egy vidéki kúriában álló királyi szék az uralkodót? S miért esett ettől orvosolhatatlan betegségbe? Mivel a magyar szentkorona első említése csak 1165-ből ismert, általános az a vélekedés, hogy a Szent Korona-tan is csak ezután lehet, holott – nézetem szerint – ezer esztendő. Ezt világosan mutatja, ahogyan Géza herceg viszonyult a koronás Salamon királyhoz, majd pedig László magatartása megerősíti ezt.

A nemzeti királyeszmé fontos része a trónöröklési jog és rend. Mindenfajta kísérellettel szemben az adatok egyértelműen arról vallanak, hogy nálunk is kezdettől (!) az elsőszülöttség (*primogenitura*) joga érvényesült, azaz az elsőszülött fiú a trónörökös. Ez a rend Álmos

nagyfejedelemtől kimutatható. Kivétel I. Béla és I. László. S ez a törvény annyira erős volt, hogy hiába akarta az egyik leghatalmasabb és legerősebb akarató, legszuverénebb királyunk, Szent László utódjává tenni Álmos herceget, az nem kívánta a koronát: „Boldog László úgy rendelkezett, hogy utána Álmos uralkodjék. Ő pedig... felajánlotta (Kálmánnak) az ország koronáját, mert úgy érezte, hogy az elsőszülöttség jogán őt illeti meg.”

Nos, miért volt kivétel I. Béla és I. László király? Azért, mert a megkoronázott királyok (I. András és Salamon) feladták a nemzeti királyeszmét, a nemzeti függetlenséget. Amíg Salamon király harcolt az idegenek ellen, Géza és László herceg mellette állt. Géza kényszerből lett király (s ettől kezdve magnusnak hívták – vajon miért?) és gyötörte magát: „mert vétkezett, mert a törvényesen megkoronázott királytól elvette az országát”, s azt akarta, hogy visszaadja neki a királyságot. Halála után László herceget „Hungária nemeseinek teljes sokasága ... egyhangúlag és közös akarattal megválasztotta az ország kormányzására (*gubernaculum regni*). Akarata ellenére választották meg királlyá, s ezért sohasem tette a fejére a koronát.”

Szent László a nemzeti királyeszmé legkiválóbb képviselője és megtestesítője, aki tudatosan vallotta és vállalta, hogy a legelső a magyar királyság érdeke, s csak ezt követi a jog. Ezért írta a krónika: „ha Salamon megtért volna, valóban visszaadta volna neki teljes egészében a királyságot.” László király szembefordult a német császárral, de szembefordult a római pápával is. Nem feledte, hogy VII. Gergely hitvány elődje 1044-ben hogyan viselkedett egy magyar királlyal és a magyar néppel.

Tudatosan vállalta az ősi nemzeti hagyományokat. Álláspontom szerint a magyar Szent Koronán is Szent László uralkodásának végéig a Dukász-lemez helyén a szent dinasztia alapítójának, Álmos nagyfejedelemnek a képe tündökölt, amely képet csak Kálmán király cseréltette ki a bizánci Dukász-lemezre az öccsével és társkirályával, Álmossal való összecsapása után.

De van még egy érdekes momentum, amelyre elsőként Beöthy György figyelt fel. S ez az, hogy a XII. század végén készült váradi Szent

László herma később kiegészített corpusán sokáig egy ezüst kürt (*rython*) függött. Miért akasztottak kürtöt Szent László nyakába? Nem lehet elvetni Beöthy György nézetét, hogy az ősi Lehel-kürt hagyományának tudatos felvállalásáról lehet szó. Elvégre Szent István királynak is volt szent *rythonja* (szkíta kultikus edény), amely később Zalavárra került, ahol szent olajat tartottak benne, és nem fúvós hangszerként kezelték. László király a nemzeti királyeszmét teljes egészében képviselte. A legfontosabbnak tartotta a megfelelő erőt, s – mint kiváló hadvezér – ő a magyar birodalom (*archiregnum*) megteremtője, amikor 1091-ben meghódította Dalmáciát és Horvátországot, amely a magyar királyság része maradt 1918-ig. László király tisztában volt országa és népe sajátosságaival, s bár szigorú törvényei beillenek az átlagos európai képhez, megteremtette a hazai, magyar keresztény kultuszt. Először azzal, hogy felkarolta a savariai születésű Szent Márton tiszteletét, majd pedig azzal, hogy 1083-ban magyarországi és magyar szenteket avatott (Gellért, Zoárd/András, Benedek, István király, Imre herceg).

S ennek fényében jobban megérthetjük, miért írta VII. Gergely pápa László király német feleségének, Adelhaidnak: a királyné azon igyekezzék, hogy „a király úr lelkét az Isten félelmére és szeretetére vonzza”, azaz jobban igazodjék Rómához.

S a legfőbb kérdés: miért várattott magára László király szentté avatása csaknem egy évszázadig (elhunyt 1095 júliusában, szentté avatták 1192 júliusában). Erre nincs más magyarázat, mint a pápák tiltakozása a nemzeti királyság legerősebb képviselője ellen. Szent László tisztelete nemcsak abban nyilvánult meg, hogy közel 150 templom védőszentje, s nemcsak abban, hogy 29 templomban készült jelensor hőstettéről a kun vitézzel szemben, hanem abban is, hogy ő volt az égyetlen magyar király, akinek a sírjánál istenítéletekkel (ordaliák) egyenértékű esküt lehetett tenni az embereknek. A templomi falfestmények kivétel nélkül az északi falon vannak, s ez alapot ad arra, hogy a mitikus küzdelemben valóban a Fény és a Sötétség, a Jó és a Rossz ősi küzdelmét lássuk, mégpedig a keleti manicheus keresztényi értelemben, amely szerint a sötétség birodalma nem északon, hanem dél felé

van. A magyar királyság az egyetlen hatalom a középkorban, amely tudatosan és évszázadokon keresztül fenntartotta a kapcsolatait a keleti magyarokkal. Még a zsidók említhetők, kik érdeklődtek sorstársaik után, de csak a magyarok indultak el rokonaik felkeresésére. Az első adat a X. századból való, amikor is a magyar nagyfejedelemség állandó és szoros kapcsolatot tartott fenn a szavárd magyarokkal. Majd a XIII. században indultak el domonkos rendbéli szerzetesek (Ottó, majd Julianus), hogy felkeressék testvéreinket. Julianus barát meg is találta mind a kaukázusi, mind a Volga-vidéki magyarokat. De még Mátyás király is tervei között tartotta, hogy hazahozatja a keleti magyarokat, ebben azonban – amint Bonfini beszámol róla – meggátolta hirtelen és váratlan halála.

A magyar királyság, a magyar birodalom a XVI. századtól elveszítette ősi erejét, és lassan elhalványult az Erdélyben még időnként feltámadó nemzeti királyság is.